

Mövzu 4.Mülayim en dairələrin bitki örtüyü.

Yayda yaşıl meşələr və kolluqlar: Belə meşələr ancaq yay zamanı və xüsusən əlverişli şərait olduqda yarpaqlı olur,payızda isə yarpaqlarını tökür.Bu cür meşələr və kolluqlar deməl olar ki,simal yarım kürəsində,okean iqliminin təsiri altında olan sahələrdə yayılmışdır.Daha çox kontinental iqlimi olan sahələrdə isə yayda yaşıl meşələr iynəyarpaqlı meşələrlə əvəz olunur.

Yayda yaşıl meşələr əsasən SSRİ-nin Avropa hissəsinin cənubunda,Krım da,Qafqazda,Uzaq şərqdə,Saxalində,Mancuriyada,Şimali Amerikada yayılmışdır.Bu meşələrdə əlverişli şəraitdə veqetasiya dövründə mezofit tipli bitki örtüyü inkişaf edir. Ağaclardan əsasən palıd, fısdıq, ağcaqayın, cökə, qarağac çox yayılmışdır.

Yaz fəsilində bu meşələrdə efemeroid bitkilər sürətlə inkişaf edir.Kökümsov,soğanağı və kök yumruları olan bu bitkilər ağaclar tam yarpaqlanana qədər çiçəkləyib toxum verir.Çoxlu yaz efermesoidləri vardır ki,bunlardan əsmə,X,

dişotunu qeyd etmək olar.

Şimali Amerikada fısdıq meşələri,Kanadanın cənub qərbində də,ABŞ-ın şərq hissələrində inkişaf etmişdir.Bu meşələrdə Amerika fıstığı üstünlük təşkil edir.Qərbi Avropada və Ukraynanın qərbində,Krım da,Qafqazda şərq fıstıq növü üstünlük təşkil edir.

Palıd meşələri-Bütün şərqdə,Şimali Amerikada geniş yayılmışdır.Palıd meşələrində saplaqlı palıd,tüklü palıd növləri üstündür.Azərbaycanda da palıd növlərindən əsasən gürcü palıdı,şabalıdyarpaq palıdı göstərmək olar.

Dağlarda palıd meşələri fıstıq meşələrinə nisbətən aşağı hissədə yerləşir.Palıd fıstığa nisbətən daha az kölgəsevən olduğu üçün bunun əmələ gətirdiyi meşələr daha işıqlı olur və buna görə də belə meşələrdə meşəaltlığı və ot örtüyü daha inkişaf edir.

Palıd meşələrində erkən yazda efemeroidlərin əmələ gətirdiyi aspekt çox səciyyəvidir.Belə efemeroidlərdən zümrüdcüyüni,fikariyanı,əsməni və s.göstərmək olar.Bu növlər ona görə tez çiçəkləyir ki,bunların veqetasiyası hələ qar örtüyü altında başlayır.

İynəyarpaqlı meşələr və kolluqlar-Bu meşələr Avropa,Asiya və Şimali Amerikanın şimal hissələrində mülayim iqlimi olan en dairələrində

yayılmışdır. İynəyarpaqlı meşələr ümumiyyətlə meşələrin şimal sərhədlərini təşkil edir və daha kontinental iqlimi olan sərhədlərdə rast gəlinir.

İynəyarpaqlı meşələr yayılan sahələrdə an isti ayın orta temperaturu 10-19°C, ən soyuq ayınki isə +3° və -50-53° (sibirdə) olur. Bitkilərin veqetasiya dövrü qısaadır.

Bu meşələri əmələ gətirən ağac növlərindən küknarı, ağ şamı, qışda yarpaqlarının tökən qara şamı və s. misal göstərmək olar.

İqlim və torpaq şəraitinin şimaldan cənuba doğru dəyişilməsi ilə əlaqədar olaraq iynəyarpaqlı meşələri 4 yarım zonaya bölürlər.

- 1) Seyrək durumlu meşələr yarım zonası
- 2) Şimal iynəyarpaqlı meşələr yarım zonası
- 3) İynəyarpaqlı meşələr orta yarım zonalar
- 4) İynəyarpaqlı meşələr cənub yarım zonası

Yuxarıda göstərilən 4 yarım zona ən yaxşı küknar, ağ şam, sibir sidirindən təşkil olunmuş qaranlıq iynəyarpaqlı meşələrlə təşkil olunmuşdur ki, bunlar da Avropada və Qərbi sibirdə yerləşir. Yenisey çayından şərqə tərəf isə Sibir və Daur-qara şamlarından təşkil olunmuş işıqlı iynəyarpaqlı meşələr üstünlük təşkil edir.

Qərbdən şərqə doğru Avropada və Qərbi sibirdəki düzənlik qaranlıq iynəyarpaqlı meşələri 3 yerə ayırmaq olar:

Qərb iynəyarpaqlı meşələri (Tayqadan kənar), Avropa tayqaları, Qərbi Sibir tayqaları və Kola yarımadasının çox hissəsində iynəyarpaqlı meşələr yaş etibarını ilə cavan olmaqla bərabərəgac cinslərindən kasıbdır. Burada adi küknar, Fin küknarı, şam növləri və xırda yarpaqlı tozağacı və titrək qovaqdan başqa digər meşə cinsləri rast gəlmir.

Tayqa meşələri qərbin iynəyarpaqlı meşələrindən zəngin olub Sibir küknarı, Sibir ağ şamı, qara şam, Sibir sidri kimi ağac növlərindən və bunlarla birlikdə bitən göz ağacı və titrək qovaqdan təşkil olunur. Bunlar qaranlıq iynəyarpaqlı tayqanı əmələ gətirir.

Şimali Amerikanın iynəyarpaqlı meşələri Labrador və Alyaska yarımadasının xeyli hissəsini tutur. Burada tuya, sekvoya və eləcə də şam, küknar, qara şam, ardıc və s. növlərə rast gəlinir.

Səhralar-səhralar bitkilərin yaşaması üçün ən əlverişli olan ərazilərdir.Səhralarda meşə yoxdur,ot örtüyü də qapalı örtük əmələ gətirə bilmir.

Səhralar əsasən 2 cür olur: Quru və soyuq səhralar.

Quru səhralar- İldə 300 mm-dən çox yağış düşməyən quraq ərazilərdir.Bundan əlavə səhralar üçün havanın nisbi rütubətinin çox olması,havanın yüksək temperaturu,çoxlu günəş şüalarının düşməsi,çox zaman güclü küləklərin əsməsi halları çox xarakterikdir.

Səhralarda əsasən kserofit bitkilər,birillik efemerlər geniş yayılıb.

Yaşadığı substrada görə səhraları aşağıdakı tiplərə ayırmaq olar: gilli,qumlu,daşlı və şoranlı səhralar.

Yer kürəsində ən böyük səhralar Afrikada Saxara səhrası, Asiyada Ərəbistan, Mərkəzi Asiya vəAral-Xəzər-Tyran səhralarıdır.Bunlardan əlavə Cənubi Afrikada,Amerikada və Avstraliyada da səhralar vardır.

Saxara (Böyük səhra) səhrası 9 min kv.km sahəni əhatə edir,flora və fauna örtüyü çox kasıbdır,hətta bəzi yerlərdə məs. mərkəzi hissələrdə bitkiyə rast gəlinmir.Ancaq dərin vadilərdə, su mənbələri olan yerlərdə (bazislərdə) xurma,bəzi akasiya növləri ən çox birillik bitkilərə rast gəlinir.

Aral-Xəzər-Turan səhralarına Orta Asiya səhraları da deyilir ki,bunlar SSRi ərazisində yerləşən ən böyük səhralardır.

Orta Asiyada Marı rayonunda ildə təxminən 185 mm,Qaraqum səhrasında yerləşən Repetekdə isə 100 mm çöküntü düşür.

Orta Asiyadayərləşən bitki örtüyünə görə: gilli şoran,qumlu daşlı və s. səhralara bölürlər.Burada efemerlər bitki örtüyünün 80 %-ni təşkil edir.Kollardan quzğun,yulğun,saksaya,qumlaq akasiyası geniş yer tutur.

Manqro bitki örtüyü-Bu bitki dəniz və körfəzlərin səthi düz olan bataqlaşmış sahillərində,çayların okeanlara tökülən yerlərində rast gəlinir.

Manqro bitki örtüyü şimalda Cənubi Kaliforniyaya,Florida və Bermud adalarına,İran körfəzi və Qırmızı dənizə qədər və s. çatır.Burada bəzən ağacların hündürlüyü 30 metrə çatır.Bu bitki tipinin flora tərkibi zəngin deyildir.

Savannalar-Kserofil xarakter daşıyan ot bitkilərinin tropik tipidir.Savannalar iqlimi mülayim olan vilayətlərdə olan bozqırlardan ona görə fərqləni ki,burada tək-tək ağac cinsləri də bitir.

Savvanaların iqlimi çoxlu miqdarda (400-1500 mm) çöküntülərin düşməsi ilə fərqlənir.Çöküntülər bərabər paylanmır və əsasən yağmurlu havalarda düşür ki,bu da hər il quraqlıq dövrü ilə növbələşir.Saannalarda tempratur demək olar ki,həmişə yüksəkdir və çox az dərəcədə dəyişilir.Qərbi Afrika savannalarında havanın orta tempraturu yağmurlu aylar üçün 20-24°C,quraq keçən aylar üçün isə 18-20°C olduğu halda Braziliya savannalarında 18-21°C və 14-21°C olur.

Savannalarda hündürboy həmişəyaşıl bitkilərlə yanaşı kollar da vardır.Nadir hallarda Lianlara rast gəlinir.Epifitlər isə demək olar ki,yoxdur.Ot bitkiləri başdan-başa örtük əmələ gətirmir.

Afrikada savannaları dünyanın başqa hissələrindəki savannalara nisbətən daha geniş sahələri tutur.Buralardakı ot örtüyü əsasən taxıl fəsiləsindən olan hündürboylu otlardan (ağ ot,darı və s.) əmələ gəlir.Ağac cinslərindən isə çətirşəkilli akasiyalar,boabob ağacı daha çoxdur.

Ədəbiyyat

- 1.Voronov.A.Q. Biocorafiya 1963
- 2.Naumov Q.B. Biocoğrafiyanın qısa tarixi
- 3.H.Qədirov Bitki coğrafiyası